

Wykład nr 1

„Przedmiot prawa autorskiego”

Prawo autorskie jest dziedziną prawa wywodzącą się z prawa cywilnego. Prawo autorskie często utożsamiane jest z pojęciami takimi, jak „własność intelektualna”, czy „prawa na dobrach niematerialnych”.

Pierwszym międzynarodowym aktem prawnym regulującym problematykę prawa autorskiego była Konwencja berneńska o ochronie utworów literackich i artystycznych, do której Polska przystąpiła w 1921 r. (Dz. U. z 1922 r., nr 3, poz. 16) Konwencja ta wprowadziła m.in. pojęcie przedmiotu prawa autorskiego. Przedmiotem prawa autorskiego, zgodnie z jej art. 2 były zasadniczo wszystkie formy twórczej aktywności człowieka (jak stanowi powołany przepis: *„Wyrażenie "utwory literackie i artystyczne" obejmuje wszelkie dzieła literackie, naukowe i artystyczne bez względu na ich rodzaj i formę, w jakiej są odtworzone, jako to: książki, broszury i inne pisma; utwory dramatyczne i dramatyczno-muzyczne, utwory choreograficzne i pantominy, których układ sceniczny jest piśmiennie lub jakimkolwiek innym sposobem ustalony; utwory muzyczne ze słowami lub bez słów; rysunki, obrazy, utwory architektoniczne, rzeźby, utwory rytnicze, litografie; ilustracje; mapy, plany, szkice i wyroby plastyczne, dotyczące geografii, topografii, architektury lub nauki”* – pisownia oryginalna). Prawnoautorskiej ochronie, zgodnie z tą konwencją, podlegały utwory fotograficzne oraz utwory otrzymywane w sposób podobny do fotografii (art. 3).

Takiej samej ochronie, jak przyznana dziełom oryginalnym, zgodnie z tą konwencją podlegają *„tłumaczenia, przystosowania, układy muzyczne oraz inne przeróbki utworów literackich lub artystycznych, jak również zbiory rozmaitych utworów”*. Natomiast dzieła sztuki stosowanej do przemysłu (np. wzory przemysłowe) są chronione, o ile na to zezwala wewnętrzne prawodawstwo każdego kraju.

W Polsce tradycja prawnej ochrony praw autorskich sięga okresu międzywojennego, gdy w 1926 r. przyjęto pierwszą ustawę o prawie autorskim (ustawa z dnia 29 marca 1926 r. o prawie autorskim – pisownia oryginalna, Dz. U. z 1935 r., nr 36, poz. 260). Przedmiotem prawa autorskiego, zgodnie z art. 1 był od chwili ustalenia w jakiej bądź postaci (*„słowem żywym, pismem, drukiem, rysunkiem, barwą, bryłą, dźwiękiem, mimiką, rytmiką”* – pisownia oryginalna) każdy przejaw działalności duchowej, noszący cechę osobistej twórczości. W szczególności za przedmiot praw autorskiego uznawano: *„Dzieła, utrwalone słowem żywym, pismem, drukiem; mowy, referaty, wykłady, kazania, improwizacje, listy, pamiętniki; wydane i niewydane książki, broszury, artykuły oraz przygotowawcze do nich narzuty, plany, zarysy i szkice; cały obszar produkcji literackiej, naukowej, a także praktycznej, o ile ostatnia posiada ślady indywidualnego ujęcia treści.*

Kompozycje muzyczne wszelkiego rodzaju, czy to samoistne, czy związane ze słowem.

Dzieła z zakresu wszystkich sztuk graficznych i plastycznych: rysunkowe, malarskie, rytownicze, litograficzne, rzeźbiarskie, grawerskie, architektoniczne, dzieła sztuki zdobniczej, stosowanej do rzemiosł i przemysłu, bez względu na ich rodzaj, rozmiary i wartość materiału, zdjęcia fotograficzne lub otrzymane w podobny do fotografii sposób, ilustracje naukowe, mapy i inne pomoce naukowe. W tem wszystkim korzystają z ochrony zarówno wykonanie ostateczne, jak prowadzące do niego szkice, rysunki, plany, modele, projekty.

Utwory sztuki mimicznej (pantomina), rytmicznej (choreografia), żywe obrazy, produkcje kinematograficzne i tym podobne, utrwalone w scenariuszach, rysunkach, fotografiach lub choćby tylko w pamięci pewnej liczby osób” – pisownia oryginalna.

W okresie powojennym, tj. w 1952 r. przyjęto ustawę z dnia 10 lipca 1952 r. o prawie autorskim (Dz. U. nr 34, poz. 234 ze zm.), która jednak w wielu miejscach różniła się od swojej poprzedniczki.

Zgodnie z przepisem art. 1 § 1 tej ustawy przedmiotem prawa autorskiego był każdy utwór literacki, naukowy i artystyczny, ustalony w jakiegokolwiek postaci. W szczególności przedmiotem prawa autorskiego były utwory (art. 1 § 2) :

- 1) wyrażone drukiem, słowem lub pismem,
- 2) muzyczne,
- 3) sztuk plastycznych,
- 4) sztuki choreograficznej i kinematograficznej, utrwalone w scenariuszach, rysunkach lub fotografiach.

Jak widać z powyższego, zarówno w przepisach z 1926 r., jak i z 1952 r. pojęcie utworu (przedmiotu prawa autorskiego) było stosunkowo szerokie, a ustawodawca pozostawił swobodę w ustaleniu, jaki utwór może korzystać z ochrony prawnoautorskiej, o czym świadczy zwrot „w szczególności” użyty w stosownych przepisach

Jednak ustawa z 1952 r. wprowadziła oryginalną regulację w odniesieniu do utworów fotograficznych, Zgodnie z przepisem art. 2 § 1 utwór, wykonany sposobem fotograficznym lub do fotografii podobnym, jest przedmiotem prawa autorskiego, jeżeli na utworze uwidoczniono wyraźnie zastrzeżenie prawa autorskiego. W odniesieniu do problematyki utworów fotograficznych wypowiedział się Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 10 listopada 1964 r. (sygn. akt I CR 163/64; OSNC 1965/11/188) stwierdzając, że „według art. 1 prawa autorskiego każdy utwór artystyczny, ustalony w jakiegokolwiek postaci, jest przedmiotem prawa autorskiego. Utworem artystycznym może być również utwór wykonany sposobem fotograficznym. Jednakże w myśl art. 2 § 1 prawa autorskiego utwór wykonany sposobem fotograficznym jest przedmiotem prawa autorskiego, jeżeli na utworze uwidoczniono wyraźnie zastrzeżenie prawa autorskiego.

Zastrzeżenie to stanowi zatem przesłankę powstania prawa autorskiego do fotosów; a konsekwencji i do ochrony według prawa autorskiego. Ustawa zaś nie przewiduje, by przesłanka, o której mowa, mogła być zastąpiona - ze skutkiem powstania prawa autorskiego i jego ochrony - przez inną, np. przez uwidocznienie w książce, kto sporządził fotosy”.

Obecnie ustawą regulującą tą problematykę jest ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. z 2006 r., nr 90, poz. 631 ze zm.).

Zgodnie z przepisem art. 1 ust. 1 tej ustawy przedmiotem prawa autorskiego jest każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiegokolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia (utwór).

2. W szczególności przedmiotem prawa autorskiego są utwory:

- 1) wyrażone słowem, symbolami matematycznymi, znakami graficznymi (literackie, publicystyczne, naukowe, kartograficzne oraz programy komputerowe);
- 2) plastyczne;
- 3) fotograficzne;

- 4) lutnicze;
- 5) wzornictwa przemysłowego;
- 6) architektoniczne, architektoniczno-urbanistyczne i urbanistyczne;
- 7) muzyczne i słowno-muzyczne;
- 8) sceniczne, sceniczno-muzyczne, choreograficzne i pantomimiczne;
- 9) audiowizualne (w tym filmowe).

Pojęcie utworu w obowiązujących przepisach jest szerokie, na co wskazuje zwrot „w szczególności” użyty w przepisie art. 1 ustawy. Zwrot ten oznacza, że przedmiotem ochrony mogą być też dzieła inne, niewymienione w katalogu utworów z tego przepisu. Powodem takiej regulacji jest między innymi fakt, że ustawodawca nie jest w stanie przewidzieć wszystkich form pracy twórczej i efektów takiej pracy.

Z powyższego jednoznacznie widać, że prawnoautorską ochroną objęte są przeróżne dzieła naukowe, artystyczne, literackie, architektoniczne, programy komputerowe i inne. Utworem w rozumieniu prawa autorskiego może więc być także wykład, program edukacyjny, komiks, projekt wnętrza i inne, o ile spełniają konieczne przesłanki.

W odniesieniu do programu komputerowego ustawodawca przyjął w przepisie art. 74, że podlegają one zasadniczo ochronie jak utwory literackie. Ochrona przyznana programowi komputerowemu obejmuje wszystkie formy jego wyrażenia. Natomiast idee i zasady będące podstawą jakiegokolwiek elementu programu komputerowego, w tym podstawą łączy, nie podlegają ochronie.

Ustawa nie wyklucza, że utworem w rozumieniu prawa autorskiego będzie strona WWW, czy kurs zdalny (prowadzony przez Internet). Dla ustalenia bowiem, jaki wytwór intelektu ludzkiego jest utworem nie ma znaczenia, gdzie będzie on w przyszłości udostępniony i w jaki sposób (może mieć to znaczenie przy określaniu pól eksploatacji utworu, ale wiąże się to z uprawnieniami materialnymi – autorskimi prawami materialnymi, a nie wpływa na fakt uznania utworu). Strona WWW, czy kurs zdalny będą korzystać z prawnoautorskiej ochrony, o ile będą spełniać przesłanki konieczne do uznania ich za utwory.

Ochroną objęty może być wyłącznie sposób wyrażenia; nie są objęte ochroną odkrycia, idee, procedury, metody i zasady działania oraz koncepcje matematyczne (art. 1 ust. 2¹).

Przedmiotem prawa autorskiego bez uszczerbku dla prawa do utworu pierwotnego może być opracowanie cudzego dzieła, w szczególności takie formy, jak tłumaczenie, przeróbka, adaptacja.

Jednak rozporządzanie i korzystanie z opracowania zależy od zezwolenia twórcy utworu pierwotnego (jest to tzw. „prawo zależne”), chyba że autorskie prawa majątkowe do utworu pierwotnego wygasły. W przypadku baz danych spełniających cechy utworu zezwolenie twórcy jest konieczne także na sporządzenie opracowania. Ponadto twórca utworu pierwotnego może cofnąć zezwolenie, jeżeli w ciągu pięciu lat od jego udzielenia opracowanie nie zostało rozpowszechnione. Wyplacone twórcy wynagrodzenie nie podlega zwrotowi. Ustawa wprowadza obowiązek wymienienia twórcy dzieła pierwotnego, jak również tytuł tego dzieła.

Ustawa za opracowanie nie uważa utwory, który powstał jedynie w wyniku inspiracji cudzym utworem (np. inspirując się dziełem muzycznym twórca stworzył obraz, film itp.). Oczywiście możliwa jest inspiracja w ramach tych samo rodzajowo dzieł. W przypadku dzieła inspirowanego o jego charakterze decydują własne, indywidualne elementy, a nie elementy przejęte z dzieła pierwotnego. W takim przypadku zostaje zaczerpnięty tylko pewien wątek cudzego utworu, natomiast powstały utwór ma niewątpliwe cechy twórczości samodzielnej.

Utworem chronionym przez prawo autorskie może być też utwór z zapożyczeniami (wykorzystujący cytaty/cytaty z innego dzieła, czy dzieł – zob. art. 29 ustawy). W takim przypadku należy jednak brać pod uwagę stopień zapożyczeń i wkład własny autora nowego utworu, proporcje zapożyczonych dzieł, w stosunku do elementów twórczych autora. Do najpopularniejszych utworów z zapożyczeniami należy zaliczyć prace naukowe, w których z reguły cytuje się fragmenty już opublikowanych utworów naukowych. Jednak ustawa nie wyklucza możliwości cytowania w dziełach innego rodzaju.

Przedmiotem prawa autorskiego (utworem) mogą być także zbiory, antologie, wybory, bazy danych spełniające cechy utworu nawet jeżeli zawierają niechronione materiały, o ile przyjęty w nich dobór, układ lub zestawienie ma twórczy charakter, bez uszczerbku dla praw do wykorzystanych utworów. Oznacza to, że po spełnieniu odpowiednich przesłanek (twórczy charakter, oryginalność utworu, statystyczna niepowtarzalność itp.) zbiory, bazy danych i inne, mogą być traktowane jako chroniony prawem autorskim utwór. Teoretycznie więc, po spełnieniu wymienionych przesłanek bazą danych, której zostanie nadany status utworu, może być nawet książka telefoniczna. Innym przykładem utworu tego typu może być zbiór (wydany formie książkowej) ustaw i rozporządzeń, które same w sobie nie są traktowane jako utwory prawa autorskiego.

Utwór jest przedmiotem prawa autorskiego od chwili ustalenia, chociażby miał postać nieukończoną, a twórcy przysługuje ochrona niezależnie od spełnienia jakichkolwiek formalności. Oznacza to, że prawnoautorską ochroną objęte są np. szkice, projekty itp. dzieła, czy utwór jeszcze nie skończony. Fakt, że obowiązująca ustawa nie przewiduje żadnych formalnych wymogów, dopiero których spełnienie gwarantowałoby nadanie prawnoautorskiej ochrony utworowi oznacza, że nie trzeba nigdzie go zgłaszać, rejestrować itp. (inaczej niż np. w przypadku wynalazków, gdzie ochrona patentowa, tj. patent uzyskany w Urzędzie Patentowym, po zgłoszeniu wynalazku, gwarantuje stosowane uprawnienia określonego podmiotowi) w celu uzyskania stosownej ochrony prawnej. W Polsce nie ma urzędu, który rejestrowałby powstałe utwory chronione przez prawo autorskie. Organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi (np. ZAIKS) mają inne funkcje.

Jak wskazują przepisy prawa autorskiego, ochroną jest objęty sposób wyrażenia, natomiast prawnoautorską ochroną ustawa nie obejmuje pomysłów, idei, metod, procedur itp.

Oznacza to, że spod ochrony zostały wyłączone wszelkie „koncepty”. Tym samym z takiej ochrony nie będzie np. korzystać przepis kulinarny (procedura określająca w jaki sposób należy przygotować określoną potrawę), jednak można zastanawiać się, czy kompozycja utworzona z potrawy kulinarnej, z takiej ochrony, przy spełnieniu wymaganych przesłanek mogłaby korzystać (potocznie mówi się przecież o „sztuce kulinarnej”). Prawo autorskie nie określa z jakiego materiału musi być stworzone chronione przepisami dzieło.

Jeśli chodzi o prawną ochronę pomysłu, to również nie przewidują jej przepisy prawa autorskiego. Może mieć to jednak doniosłe znaczenie praktyczne, wobec organizowania np. różnych konkursów, zapraszania do negocjacji itp. Podstawą prawną na jakiej ewentualnie można by dochodzić swoich praw, w przypadku „kradzieży” pomysłu mogą być przepisy art. 23 i 24 kodeksu cywilnego, tj. ochrona dóbr osobistych (dotyczy to np. różnego typu twórczości).

Wobec odmowy przyznania prawnoautorskiej ochrony ideom, pomysłom itp. należy jednak zauważyć, że dzieło z reguły ma swój początek właśnie w pewnej koncepcji, czy pomysle. Ochrona jest jednak przyznana wówczas, gdy pomysł, czy koncepcja zostaje skonkretyzowana w postaci pewnej wyrażnej formy.

Przesłanki konieczne do uznania wytworu za utwór chroniony przez prawo autorskie

Dzieło chronione przepisami prawa autorskiego musi spełnić określone przesłanki. Ochronie podlega każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze. Stwierdzenie, że utwór stanowi przejaw "działalności twórczej", oznacza, że utwór powinien stanowić rezultat działalności o charakterze kreatywnym. Przesłanka ta, niekiedy określana jako przesłanka "oryginalności" utworu, zrealizowana jest wówczas, gdy istnieje subiektywnie nowy wytwór intelektu. Ustalenie, że określona czynność (dzieło) ma charakter twórczy lub nie, nie należy do sfery ustaleń faktycznych, będących dopiero podstawą zastosowania prawa (tak wyrok sądu apelacyjnego w Poznaniu z dnia 7 listopada 2007 r., sygn. akt I ACa 800/07, LEX nr 370747). Z pojęciem działalność twórcza o indywidualnym charakterze wiążą się cechy jak nowość, czy oryginalność dzieła. Polegają one przede wszystkim na nowym rozwiązaniu problemu w dziele, w taki sposób, że jest ono wyraźnie różne od innych dzieł i nie istnieje potencjalna możliwość, że takie same dzieło powstanie w wyniku pracy innego twórcy. Dzieło posiada cechy statystycznej jednorazowości.

Jednak wymaganie od utworu cechy nowości nie jest jednak niezbędną cechą twórczości jako przejawu intelektualnej działalności człowieka. Utworem w rozumieniu prawa autorskiego może być także kompilacja wykorzystująca dane powszechnie dostępne pod warunkiem, że ich wybór, segregacja i sposób przedstawienia ma znamiona oryginalności (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 stycznia 2006 r., sygn. akt I CK 281/05, OSNC 2006/11/186). Nie może jednak zostać uznany za utwór i objęty ochroną prawa autorskiego taki przejaw ludzkiej aktywności umysłowej, któremu brak cech dostatecznie indywidualizujących, to jest odróżniających go od innych wytworów podobnego rodzaju i przeznaczenia (tak Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 13 stycznia 2006 r., sygn. akt III CSK 40/05, LEX nr 176385).

Wytwory nie chronione przez przepisy prawa autorskiego

O ile ustawa wprowadza otwarty katalog potencjalnych dzieł chronionych jej przepisami, to w odniesieniu do utworów, które nie będą korzystać z prawnoautorskiej ochrony przepisy są dużo bardziej konkretne. Zgodnie z przepisem art. 4 nie stanowią przedmiotu prawa autorskiego:

- 1) akty normatywne lub ich urzędowe projekty (tj. wszelkiego rodzaju przepisy prawa i projekty takich przepisów – ustawy, rozporządzenia, akty prawa miejscowego, umowy międzynarodowe i oczywiście Konstytucja, a także akty prawa wspólnotowego);
- 2) urzędowe dokumenty, materiały, znaki i symbole (np. formularze urzędowe, druki itp.);
- 3) opublikowane opisy patentowe lub ochronne;
- 4) proste informacje prasowe.

Szczególnego wyjaśnienia wymaga zwrot „proste informacje prasowe”. Dotyczy to tych wszystkich informacji podawanych w prasie, które pozbawione są komentarza odautorskiego, opinii autora informacji itp. Nie zawierają subiektywnych zwrotów świadczących o zdaniu na temat podawanej informacji autora, który ją zdobył i opracował. Za „proste informacje prasowe” należy zatem uznać informacje typu co, gdzie, kiedy tj. z reguły do takich należy zaliczyć np. kronikę policyjną, prognozę pogody, repertuar kina.

Konkluzje

Dla przyznania rezultatowi intelektualnej pracy człowieka statusu utworu chronionego przez prawo autorskie nie mają znaczenia okoliczności, jak:

- wiek i poczytalność autora dzieła
- zamiar stworzenia dzieła
- sprawowanie pełnej kontroli nad procesem powstania utworu (może powstać dzieło przez przypadek)
- przeznaczenie i sposób wyrażenia utworu
- wartość utworu
- strona estetyczna utworu (z ochrony korzystają utwory „brzydkie”, „tandetne”, czy „kicz”)
- sprzeczność treści lub sposobu rozpowszechniania utworu z prawem (chronione są np. dzieła pornograficzne, czy dzieła zawierające niedozwolone zapożyczenia)
- naruszenie prawa w wyniku tworzenia dzieła (np. kradzież marmuru, z którego powstaje rzeźba, przez rzeźbiarza)
- ukończenie utworu
- subiektywne przekonanie o twórczym charakterze rezultatu pracy
- twórczy (oryginalny) charakter procesu prowadzącego do powstania dzieła (gdy nie „przenosi się” on na indywidualność dzieła) (por. J. Barta, R. Markiewicz, Prawo autorskie, Warszawa 2008 r., s. 25).

Ustalając, czy dany wytwór ludzkiego intelektu jest utworem, czy nie pomocne mogą okazać się orzeczenia sądowe wydawane w tym przedmiocie. Można wskazać kilka z nich, np:

1. Nie jest utworem w rozumieniu prawa autorskiego opracowanie stanowiące jedynie zastosowanie nawet wysokospecjalistycznej wiedzy technicznej, jeżeli jego treść jest z góry zdeterminowana obiektywnymi warunkami i wymaganiami technicznymi oraz charakterem realizowanego (rozwiązywanego) problemu (zadania) technicznego (wyrok sądu apelacyjnego w Poznaniu z dnia 9 listopada 2006 r., sygn. akt I ACa 490/06, LEX nr 298567).
2. Krótki film reklamowy jest utworem audiowizualnym w rozumieniu art. 1 ust. 1 pkt 9 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 stycznia 2003 r., sygn. akt II CKN 1399/00 LEX nr 78873).
3. Opracowanie siatki haseł, sposób definiowania haseł oraz kompozycja haseł trudnych (leksemów) stanowią przejaw twórczej działalności autorów słownika języka polskiego w rozumieniu art. 1 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 listopada 2002 r., sygn. akt II CKN 1289/00, OSNC 2004/3/44).
4. Sporządzone, w wykonaniu umów o dzieło, opinie i raporty z badania sprawozdań finansowych nie są utworami w rozumieniu art. 1 § 1 ustawy z 1952 roku i art. 1 ust. 1 ustawy z 1994 roku o prawie autorskim i

prawach pokrewnych (wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Lublinie, z dnia 30 czerwca 1999 r., sygn. akt I SA/Lu 407/98, LEX nr 40048).